

Мілан Радулович

Українська інтелектуальна еліта (Сербська група на філологічному факультеті у Києві 1979–1981 рр.)

Запрошення головного редактора «Украсу» професора Деяна Айдачича написати для збірника спогади про свою дворічну працю на кафедрі слов'янських мов при Державному університеті ім. Тараса Шевченка в Києві я прийняв із радістю та ностальгічною схвильованістю. Запитую себе: кого й що я все ще пам'ятаю з тих давніх часів? Чимало деталей, ситуацій, подій і людей, що колись були важливі для мене, ймовірно, відійшли до туманних спогадів. Проте я ясно пригадую культурну, соціальну та людську атмосферу, якою дихав ці два роки; вона є не лише частина власної пам'яті, але й тривалий сегмент мого особистого досвіду. У цих записах, отже, йтиметься про життєві й інтелектуальні струмені на кафедрі слов'янських мов упродовж 1979–1981 рр.

Тут було тоді чотири групи — сербська, польська, болгарська й чеська, — так ми йменували їх, хоч офіційно назва біла іншою; наприклад, сербська група називалася Відділенням з сербохорватської мови та югославської літератури. До кожної групи раз на два роки вступало по десять студентів. Упродовж академічного 1979/80 року в сербській групі навчалися студенти другого й п'ятого курсів, а наступного — першого й третього. Серед них переважно були дівчата й лише по одному чи по двоє хлопців.

Відразу після приїзду до Києва мене приємно вразило відчуття, що ідея слов'янської спільноти живе і діє, й не лише на філологічному факультеті, але й загалом серед університетської та ширшої культурної громади. У Сербії ж на той час вона хоча й не забулася, але не була ані актуальною, ані популярною; перевагу мали деякі інші політичні й цивілізаційні напрями. Тепло спільноти слов'ян, яка вирувала навкруги, дала мені відчуття себе в Києві, наче між рідними людьми, а не чужинцем у чужій країні. Пізніше, звичайно, я усвідомив і зрозумів, що ідея слов'янської спільноти як специфічний цивілізаційний напрям водночас є явище неоднорідне, динамічне, а також антиномічне.

Релігійні протиріччя між слов'янськими народами не мали на той час майже ніякого значення, натомість історичний та політичний досвід окремих народів діяв, наче потужні підземні води,

що еродують непорушний на поверхні ґрунт східнослов'янської спільноти. У неофіційних розмовах із студентами, незалежно від навчання — а такі зустрічі були майже кожного дня — я відчував, що українці більше симпатизують хорватам, аніж сербам. Потім ми відверто розмовляли, чому це так. Інакше кажучи, українці припускали, що сербам у Югославії, так само як і росіянам у Радянському Союзі, належить роль державного гегемона, через що національні й культурні особливості, інтереси й устремління українців і хорватів у таких державах тією чи іншою мірою пригнічуються. Залишимо історикам можливість об'єктивно вивчити, чи то справді було так, проте незалежно від цих майбутніх наукових оцінок такі відчуття були живі й справжні. Тому я не дуже був здивований, коли у студентів звідкись з'явився Словник хорватсько-сербсько-український, надрукований у Загребі, хоча тоді мова сербів і хорватів офіційно була однією мовою, яка мала назву сербохорватська або хорватсько-сербська. Через це я не погодився, щоб ця публікація увійшла до офіційного використання на кафедрі. Втім, на загал м'який, прихований, сентиментальний до сліз, культивований і софістичний український націоналізм, хоча й не співзвучний з тодішнім об'єднавчим сербським, був мені зрозумілий і близький, як і будь-який інший культурний націоналізм. Я усвідомлював і ясно відчував, що територіально, етично, культурно та за своїм природним потенціалом Україна є занадто великою, щоб бути просто однією зі складових частин величезного державного конгломерату СРСР. Хоча здавалося, що об'єднання, до складу якого входила тоді Україна, є могутнім і вічним, у глибинних ритмах життя, у пульсі міста можна було відчутти, що інтелектуальна еліта прагне, щоб українці об'єднали свою республіку як самостійну й суверенну державу. Довіру, розуміння й повагу студентів я здобув, можливо, якраз тим, що мав емпатію щодо глибоких життєвих та історичних прагнень їхнього народу, до тих почуттів, які тоді не можна було публічно висловлювати, але про які ми могли відверто говорити впродовж нашого приятелювання.

Сербську групу на кафедрі слов'янських мов я сприймав як певну вільну академічну громаду. Без будь-якого наміру чи мети, спонтанно й щиро, завдяки вже самій присутності, виступам, лекціям і ставленню, у чомусь — навіть легковажному стилю життя, я будував атмосферу інтелектуальної свободи серед студентів. Таке сприйняття мене відкрили вони мені, коли ми прощалися. Проте не всі студенти в межах сербської групи належали до малого, вільного інтелектуального осередку.

Ідеологічна дисципліна окреслювала наочні рамки та кордони вільності й допитливості. Марксизм-ленінізм був необхідною ідеологічною основою усіх гуманітарних та культурно-історичних наук, відтак і літературознавства. Студенти легко та невимушено, часом здавалося, інстинктивно, почувалися у тих межах, а водночас виявляли та плекали живу, чисту й високу юну цікавість до інших ідей і цінностей. Ця незамулена й благородна юнацька життєва та духовна енергія не позбувалася, однак, суспільного нагляду. При університеті існувала певна комісія, в обов'язки якої входило відслідковувати прояви чи рецидиви буржуазної ідеології в лекціях викладачів. У кожній групі було один чи два студенти, що співпрацювали з цією комісією. Коли мені самі мої студенти відкрили, що я регулярно стаю темою її засідань, на мить я відчув зневіру й образу — не тому, що мої лекції, як вважав, були ідеологічно коректні, але через моє переконання, що ми вибудували такі стосунки, де один одному ми як люди були важливіші, аніж ті чи інші ідеологічні переконання. Проте, оскільки з ухвал шановної комісії не випливало жодних практичних наслідків, ми продовжили жити, працювати й думати так, начебто нічого важливого поряд із нами — чи над нами — не відбувалося.

Взагалі, мої лекції були щось на зразок вибраного викладання. Як лектор я не мусив виконувати затверджену навчальну програму. Так, студентам другого курсу 1979 р. я цілий семестр розповідав про сербську церковну літературу, хоча на цей величезний масив було заплановано всього чотири години. Слухачам п'ятого курсу розказував про сучасних сербських письменників, які шукають нового поетичного вираження та нових художніх технік, наближених до західноєвропейських течій і зовсім далеких від поезики соціалістичного реалізму, не лише головної, але й обов'язкової тоді літературної доктрини в СРСР. Мої лекції студенти слухали жваво: часом із цікавістю, часом із м'яким, тихим здивуванням, а інколи й з відвертою відсічю та неприйняттям.

У цілому, навчання у сербській групі організовано було модерно. Крім звичайної викладацької програми існувала й та, яку, як правило, обирав сам лектор. Студенти мали відвідувати заняття та виконувати передбачені іспитами зобов'язання. Екзамени складали кожного року, необмеженої тривалості навчання, як у Сербії, не було. Набагато пізніше, коли вищу освіту в Сербії ввели до європейського навчального простору згідно з принципами Болонської декларації, мені стало зрозуміло, що у Київському державному університеті головні рекомендації тієї декларації здійснювалися на чверть століття раніше.

При цьому обов'язковий навчальний зміст в основі своїй був позбавлений ідеології, хоча декларативно мусив підпорядковуватися пануючим ідеологічним настановам. Із сербською мовою та літературою студенти знайомилися як із частиною реально-го народного життя, народних звичаїв і сучасного повсякденного стилю. Фольклор і нові звичаї, сучасна музика та фільми, історія та архітектура, природа й туризм, кухня і мода — усе це становило цивілізаційний контекст, у якому вивчалися мова й література. Кожна з груп, що складала кафедру слов'янських мов, час від часу влаштовувала для студентів інших груп кафедри невеличкі вистави, в яких представляли культуру певного слов'янського народу.

Про організацію навчання у сербській групі піклувалися Ірина Бондар та Надія Непорожня, сьогодні, на жаль, обидві покійні. Ірина Бондар, як керівник групи, дбала, щоб її дівчата були не просто кращі, але й найкращі. Вона ніколи й нічим не обмежувала підопічних, не дисциплінувала їх своїм авторитетом, натомість, як мати, турбувалася, щоб вони не виходили за межі встановлених в університеті та суспільстві правил, чим би могли зашкодити собі. Студенти це відчували й тому любили її та поважали не лише як професора, але й як шляхетну людину, яку гріх засмутити якимось негідним вчинком, як то невивченим завданням чи юнацькою недисциплінованістю. А Надія Непорожня — молодий, амбіційний і небайдужий до кар'єрного зростання університетський викладач — була відповідальною у виконанні своїх обов'язків, пунктуальною та справедливою у вимогах до студентів, а водночас відкритою, прихильною та жертвною до тих, кого вважала здібним займатися науковою працею.

Насамкінець, якщо коротко висловити мої спогади про дворічне перебування в Києві, то можна сказати наступне: я жив поруч із інтелігентними, допитливими й гідними молодими людьми, які вміють любити життя, людей, свій народ і батьківщину. Це була автентична українська інтелектуальна еліта, вільна всередині тодішніх вузьких суспільних меж і незалежна від матеріальних нестатків, які тоді відчувалися в Україні. Не знаю, чи брав хтось із них і наскільки участь у нових політичних, соціальних та культурних процесах у незалежній Україні, проте знаю, що сьогодні це зрілі люди, які, де б вони не знаходилися, сумлінно й віддано служать своїй матінці Україні, яку вміли так ніжно й благородно любити.

Переклад Оксана Микитенко